

1

ZÁKLADNÍ INFORMACE

Hartmanice – osudy dlouhodobě marginalizované, ale z hlediska kulturních tradic významné menšiny, klíčové mezníky dějin židovského obyvatelstva českých zemí.

JEDNOTLIVÁ ZASTAVENÍ:

Muzeum dr. Šimona Adlera, kostel sv. Vintíře, Horská synagoga, židovský hřbitov

ČASOVÁ NÁROČNOST (POUZE TRASA PĚŠKY):

1 hod. 52 min. / 2 hod. 10 min.

ČASOVÁ NÁROČNOST (TRASA, VÝKLAD, PRÁCE S PL):

6 hod.

DĚLKA TRASY VÝLETU:

5,08 km / 6,23 km

TRASA VÝLETU:

autobusová zastávka Hartmanice, Dobrá Voda – Muzeum dr. Šimona Adlera (230 m, 5 min.), kostel sv. Vintíře (100 m, 2 min.), horská synagoga (3 km, 1 hod. 15 min.), židovský hřbitov (1,5 km, 25 min.), autobusová zastávka Hartmanice, Pavlínov, rozc.1.0 (250 m, 5 min.) / autobusová zastávka Hartmanice (1,4 km, 23 min.)

DOPRAVA DO HARTMANIC A Z HARTMANIC:

autobus – ČSAD autobusy Plzeň, a. s. (zastávky: Hartmanice, Dobrá Voda, Hartmanice, Pavlínov, rozc.1.0 a Hartmanice)

vlastní doprava

2

MAPA VÝLETU:

ZASTAVENÍ

ŽIDÉ

Židé tvořili uzavřenou skupinu stojící na okraji společnosti, od majority se lišili nábožensky, jazykově i kulturně. Jejich situace prošla během 18. století proměnou. Zatímco počátkem 17. prožívaly židovské obce v Čechách svůj zlatý věk (v roce 1623 byla rozšířena jejich práva v oblasti soudnictví, samosprávy, podnikání a obchodu), o druhé půli 17. a především o 18. století můžeme hovořit jako o období úředního antisemitismu. Příčinou byla masivní migrace Židů přecházejících z Polska, Litvy, Běloruska a Ukrajiny před hordami Bohdana Chmelnického a z Uher před Turky v polovině 17. století a později Židů vypovězených z Vídně a Dolních Rakous. V důsledku prudkého zvýšení počtu židovských obyvatel začala být vydávána různá omezující nařízení. Mezi nimi byl zásadní tzv. familiantský zákon z roku 1726. Ten direktivně stanovil nejvyšší možný počet židovských rodin v Čechách (na 8541) a povolil uzavírání manželství pouze nejstarším synům v rodinách. Ve stejném roce byl vydán tzv. translokační reskript, který vedl k soustředění židovského obyvatelstva z venkova do poddanských městeček a zde Židům přikazoval sestěhovat se do domů koncentrovaných v jedné části obce pokud možno stranou od křesťanské komunity. Vyvrcholením úředního antisemitismu bylo v roce 1744 vypovězení Židů obviněných z neloajality v čase prusko-rakouské války z českých zemí. Toto opatření bylo nakonec jen dočasné, již v roce 1748 umožnila Marie Terezie Židům návrat do země s podmínkou platit tzv. toleranční daň.

K uvolnění restrikcí vůči Židům došlo za vlády Josefa II. Byla jim zrušena povinnost nosit viditelné označení na oděvu, umožněno studium na všech typech škol včetně pražské univerzity, mohli začít získávat pozemky a živnosti, věnovat se vedle obchodu i zemědělství a řemeslné výrobě, kromě osobního jména si mohli volit i německá příjmení a zakládat vlastní školy s německým vyučovacím jazykem (užívání hebrejštiny zůstalo omezeno na bohoslužebné účely). Poslední dvě uvedená nařízení měla zásadní vliv na germanizaci židovského obyvatelstva Čech. Roku 1797 byl vydán tzv. systemální patent, který shrnoval dosavadní předpisy a stal se závaznou normou pro postavení židovské komunity až do poloviny 19. století.

Pro Čechy a stejně tak pro území Plzeňského kraje je v 18. století typické rozptýlené židovské osídlení ve venkovských městečkách v podobě menších sídelních okrsků. Židé žili stranou křesťanských komunit. Obývali ulice nebo celé čtvrtě (ghetta) na okraji sídel, jak jim nařizoval translokační reskript. Z některých lokalit ovšem známe i židovské ulice, v nichž se nacházely jednotlivé domy křesťanských obyvatel (Švihov, Stráž u Tachova). Vzácným úkazem je existence židovského okrsku v centru obce, v západních Čechách se s ním setkáváme na Tachovsku (např. Lesná, Nové Sedliště). Ve městech s početnější židovskou komunitou existovaly celé židovské čtvrtě se sítí úzkých uliček, v jejichž středu stála synagoga (Bezručice, Kasejovice), ve výjimečných případech mohly v rámci jedné obce vzniknout i dva židovské okrsky (Blovice, Rabí). Zástavba ghetta se vyznačovala nepravidelností a vysokou hustotou, jelikož možnosti jejího rozšiřování byly omezené a závislé na vůli vrchnosti. I z tohoto důvodu byly židovské domy stavěny do výšky a často obývány více rodinami, čímž se zvláště ve venkovském prostředí odlišovaly od tradičních usedlostí. Na rozdíl od nich také židovské domy neměly stodoly a další hospodářské objekty, neboť zemědělství bylo Židům až do konce 18. století zapovězeno. Dalším rozlišovacím znamením byly římské číslice, jimiž byly židovské domy označovány, zatímco ostatní domy měly čísla popísaná psaná arabskými číslicemi.

HARTMANICE

Hartmanice vznikly nejpozději počátkem 14. století jako důležitá zastávka u obchodní cesty vedoucí z Bavorska do Čech. Již roku 1331 zde existovala celní stanice, avšak zisky tou dobou ještě směřovaly Břevnovskému klášteru. Počátkem 15. století bylo město navíc obdařeno důležitým privilegiem nuceného skladu, kdy zde všichni kupci směřující na sušické jarmarky museli vyložit své zboží. Z roku 1340 pochází také první zmínka o těžbě zlata. Bohaté městečko po většinu své existence náleželo bohatým velhartickým pánům. Počátkem 17. století, však část Hartmanic připadla Sušici, která město ovládala až do poloviny 19. století. Sušičtí měli zájem na prosperitě městečka, a tak již roku 1607 na Rudolfovi II. vyprosili četná privilegia. Do téměř závratného rozvoje osady zasáhla 30letá válka. Hartmanice byly vypáleny a zůstaly po nějaký čas pusté. Ke znovuosídlení došlo až díky vystěhovalcům ze Švábska v polovině 17. století. Postupný úpadek hornictví přiměl vrchnost k hledání nových zdrojů příjmů. K opětovnému nastartování hartmanického hospodářství nakonec přispělo sklářství. V průběhu 19. století tu fungovala brusírna zrcadel, později se přidala ještě výroba cínových folií a lahvových zátek.

MUZEUM DR. ŠIMONA ADLERA

- **PŘÍSTUPNOST:**

prohlídka bez průvodce

- **OTEVÍRACÍ DOBA:**

duben – říjen

úterý – neděle 9:00 – 12:00 12:30 – 17:00

listopad – březen

úterý – neděle 9:00 – 12:00 12.30 – 16:00

- **VÝŠE VSTUPNÉHO:**

40 Kč plné, 20 Kč snížené

- **PROHLÍDKA:**

Časová náročnost cca 1 hod.

- **KONTAKT PRO VÍCE INFORMACÍ:**

Židovské muzeum Dobrá Voda u Hartmanic, Dobrá Voda u Hartmanic, 342 01 Hartmanice, tel.: +420 378 370 700, +420 376 593 412, e-mail: adler@zcm.cz, www.zcm.cz

Muzeum se nachází v osadě Dobrá Voda nad Hartmanicemi poblíž kostela sv. Vintíře a léčivého pramene, v rodném domě židovského historika a rabína Dr. Šimona Adlera, který se v roce 1944 stal obětí holocaustu v koncentračním táboře Osvětim. Po roce 1989 iniciovali vznik muzea, jakožto památníku svého otce, Adlerovi synové Matityahu a Sinaj. Expozice pobočky Muzea Šumavy je věnována životu Dr. Šimona Adlera a osudům jeho synů žijících v Izraeli. Dokumentuje předměty každodenního života Židů na Šumavě na přelomu 19. a 20. století, kulturu a náboženství židovských obyvatel v západočeském příhraničí a připomíná také 110 zaniklých židovských obcí s dochovanými stavebními památkami. V budově je dále umístěna expozice historie Hartmanic a okolí, včetně ukázek tradičních šumavských řemesel.

KOSTEL SV. VINTÍŘE

- **PŘÍSTUPNOST:**

prohlídka s průvodcem

- **OTEVÍRACÍ DOBA:**

leden – prosinec

pondělí – pouze na objednávku

úterý – neděle 9:00 – 12:00 12:00 – 16:30

- **VÝŠE VSTUPNÉHO:**

40 Kč plné, 20 Kč snížené

- **KOMENTOVANÁ PROHLÍDKA:**

Časová náročnost cca 1 hod.

- **KONTAKT PRO OBJEDNÁVKY:**

Římskokatolická farnost Dobrá Voda, Hartmanice 50, 342 01 Sušice, tel.: +420 777 784 347 (Zdeňka Vacheronová), +420 604 403 269 (Václav Volenec), e-mail: vintirdum@gmail.com

Kostel v Dobré Vodě je jediný na světě, který je zasvěcen sv. Vintíři. Ten zde působil v 10. století. Od 17. století na místě kostela, pod poustevnou světce u pramene léčivé vody, stávala dřevěná kaple. Na počátku 18. století přestala stačit náporu poutníkům, a tak nechal baron František Karel Villani v roce 1706 postavit kostel. Od roku 1952 se místo stalo součástí stejnojmenného vojenského prostoru, kostel se používal jako stáje i sklad dělostřeleckých granátů. Obnoven a znovu vysvěcen byl v roce 1995 – u příležitosti 950. výročí úmrtí sv. Vintíře. Protože se z původního interiéru zachovalo jen velice málo, byl kostel nově zařízen, a to s návazností na věhlas Šumavy jako tradiční sklářské oblasti. Oltář – skleněné třídílné oltářní retabulum – je pojednán jako hluboký basreliéf o rozměrech 4,5×3,2 m. Zdobí ho 35 figurek českých i německých světců a váží téměř 4 tuny. Skleněná je také křížová cesta, pult na čtení z bible, rozsáhlý betlém a socha sv. Vintíře.

HORSKÁ SYNAGOGA

▪ PŘÍSTUPNOST:

volné prohlídky / prohlídky s průvodcem

▪ OTEVÍRACÍ DOBA:

leden – březen

sobota – neděle 9:00 – 17:00

duben – říjen

úterý – neděle 9:00 – 18:00

listopad – prosinec do 24.

sobota – neděle 9:00 – 17:00

od 25. do 31. 12. 9:00 – 17:00

▪ VÝŠE VSTUPNÉHO:

50 Kč plné, 30 Kč snížené

▪ KOMENTOVANÁ PROHLÍDKA:

Komentovanou prohlídku je nutné telefonicky objednat. Synagogou provází a o židovské kultuře vypráví ředitel Památníku Hartmanice Mgr. Václav Diviš. Délka komentované prohlídky je cca 1 hod. 30 min.

▪ KONTAKT PRO OBJEDNÁVKY:

Občanské sdružení Památník Hartmanice, Hartmanice, 342 01 Hartmanice, tel.: +420 376 383 107, +420 723 953 426, e-mail: synagoga@hartmanice.cz, hartmanice@email.cz, www.hartmanice.cz

Nejdůležitější stavbou uvnitř ghetta a centrem náboženského i veřejného života byla synagoga, jejíž částí byla často i škola, v blízkosti stál domek představeného židovské náboženské obce, rabína. Menší nebo chudší židovské obce disponovaly namísto synagogy pouze modlitebnou, místností vyhrazenou pro bohoslužebné účely v rámci jinak využívané stavby. Z 18. století pocházejí některé vzácně dochované barokní synagogy (Kasejovice, Radnice). Tradice udávala stavět je orientované k východu, další podmínky vycházely z omezení stanovených vrchnostmi a týkaly se rozměrů i umístění stavby. Synagogy také až do poloviny 19. století nesměly mít věže a ani jinak nesměly připomínat nebo dokonce převyšovat křesťanské svatostánky.

V Hartmanicích se v roce 1881 Hartmanicko-kundratická židovská obec rozhodla pro stavbu synagogy. Od stavitele Georga Beywla zakoupila pozemek i s jeho obytným domem, který byl později se synagogou propojen a sloužil jako židovská škola a byt rabína (domek napravo od synagogy). Vznikl objekt s velkorysími prostory a specifickými architektonickými detaily a nejvýše položená stavba tohoto druhu v České republice. Hartmanice byly zabrány Velkoněmeckou Říší v roce 1938 a po příchodu wehrmachtu byla synagoga zkonfiskována a přestavěna na truhlářskou dílnu Ferdinanda Pelikána. Vnitřní prostor synagogy byl vertikálně i horizontálně rozdělen. Přepažení lodi příčkou na dvě místnosti a vložení patra na úroveň bývalé galerie zcela zlikvidovalo prostorovou charakteristiku svatostánku. Po válce se novým správcem objektu se stal Karel Šimek z Petrovic, taktéž truhlář, který pro Pelikána dříve pracoval. I tehdy byly prováděny další necitlivé zásahy. Doprostřed chrámové lodi byl vzápětí vestavěn komín, horní částí velkých oken v severovýchodní fasádě byly zazděny, do celého objektu bylo nainstalováno primitivní elektrické vedení a do přízemních oken byly vsazeny mříže. Později synagogu využíval podnik Státní lesy a statky a armádě sloužila jako sklad pneumatik. Do jejího patra chodili Hartmaničtí hrát ping-pong. V posledních letech byla z iniciativy občanského sdružení Památník Hartmanice rekonstruována pro umístění stálé expozice mapující na pozadí konkrétních lidských příběhů spoluzití Čechů, Němců a Židů na Šumavě, kruté poznamenané totalitními režimy 20. století. Ústřední expozici doplňují historické fotografie z počátku 20. století dokumentující každodenní život na Šumavě, přehled šumavských vesnic zaniklých v důsledku spuštění železné opony a exkurs do historie hartmanické židovské obce a synagogy včetně její novodobé rekonstrukce.

ŽIDOVSKÝ HŘBITOV

- **PŘÍSTUPNOST:**
volně přístupný
- **VÝŠE VSTUPNÉHO:**
zdarma

Židé měli také svá vlastní pohřebiště, která se v mnoha ohledech odlišovala od křesťanských. V rámci Plzeňského kraje se nejvíce židovských hřbitovů dochovalo na Klatovsku (17) a Tachovsku (13). Vrchnosti pro ně často uvolňovaly nelukrativní a jinak špatně využitelné pozemky v těžko přístupných polohách a strmých svazích (Kolinec, Dolní Lukavice, Pňovany), ve velkých vzdálenostech od sídel (Všeruby, Bezručice, Poběžovice) nebo v blízkosti nečistých míst, jakými bývala popraviště a mrchoviště (Kožlany, Město Touškov). V hrazených městech byly židovské hřbitovy často umístovány v parkánu, tedy v prostoru mezi vnitřní a vnější hradební zdí (Sušice, Horažďovice). I v oblasti pohřbívání se situace Židů proměňuje až v souvislosti s emancipací po polovině 19. století.

V Hartmanicích se židovský hřbitov nachází po pravé straně silnice z Hartmanic do Dlouhé Vsi (směr Sušice) při odbočce do Palvinova. V roce 1870 zde židovská obec Kundratice zakoupila kus pole (asi 517 m²). Hřbitov, zaplněný hebrejsky a německy psanými náhrobky, sloužil jako místo posledního odpočinku necelých 70 let. Při záboru pohraničí v říjnu 1938 byly náhrobky ze hřbitova odvezeny a použity údajně ke stavbě silnice v Kundraticích. V areálu jsou umístěny ostatky židovských obyvatel města, ale i dvanácti židovských žen neznámých jmen i národností, které zahynuly při pochodu smrti z Helmbrechtu do Volar ve dnech 28. a 29. dubna 1945. Oběti zemřely hladem a vysílením ve stodole statku v Hořejším Krušci a byly pak pohřbeny do hromadného hrobu, který připomíná dřevěný památník. Dnes se zde nachází jen několik povalených náhrobků ve špatném stavu. Z ohradní kamenné zdi se dochovaly pouze malé zbytky podél cesty vedoucí kolem hřbitova a prorůstají již vegetací.

LITERATURA

CHMELENSKÝ, Michal. *Židovské komunity na Sušicku*, Plzeň 2013.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001.

ROZKOŠNÁ, Blanka – JAKUBEC, Pavel. *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech*, Brno 2004.